

TEHLİKELİ OYUNLAR ROMANINDA ÖZGÜRLÜĞÜYLE KARARSIZLIĞIN TEZAHÜRLERİ

Oğuz ÖCAL*

Öz

Oğuz Atay'ın Tehlikeli Oyunlar romanı, insan varlığını tehdit eden unsuru, özgürlüğüyle kararsızlık durumu olarak görünür kılan bir romandır. Kısa bir ifadeyle özgürlük, baskı ve zorlamanın yokluğu durumunda, kişinin şahsına ve toplumuna ait olanaklarını, kendisinden ve bütün insanlıktan sorumlu olacak şekilde değerlendirmesi demektir. Özgürlük, kendi içinde kararlı ve kararsız olmak üzere ikiye ayrılır. Olumlu bir durumu imleyen özgürlüğüyle kararlılık, kişinin olanaklarını, herhangi bir dış unsura bağlı olmadan yalnızlığı ve tarihselliği (ölümlü ve sonlu olma bilinci) içinde sorumlu bir şekilde, değerlendirmesidir. Özgürlüğüyle kararsızlık ise kararlılığın yokluğu durumunu bildirir ve kişinin olanaklarını, yalnızlığı ve tarihselliği (ölümlü ve sonlu olma bilinci) içinde sorumlu bir şekilde, değerlendirememesini işaret eder. Özgürlüğüyle kararlılık, bütünsellik durumunu işaret eder. Özgürlüğüyle kararsızlık ise parçalanmış oluşu, yani şimdi veya gelecekte gerçekleşebilecek eylemleri belirleyecek olan bütünsel nitelikli bir kararın yokluğunu bildirir.

Her iki husus da kendisini gündelik nitelikli pek çok eylemde görünüşe çıkarır. Özgürlüğüyle kararlılık durumu, kendisini, en iyi şekilde, kişinin varoluşunu seçip onun sorumluluğunu üstlenmesinde gösterir. Özgürlüğüyle kararsızlık ise sorumsuz kişinin anlaşılıp onaylanmayı bekleyen, ceza kesen, koşullandıran ve kapatan ikircikli nitelikli eylemlerinde görünüşe çıkar en iyi şekilde. Bütün şekilleriyle insan varlığı için bir tehdit olan bu husus, adı

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: ogzocal@yahoo.com

Geliş/Received: Aralık/December 2018, Kabul/Accepted: Aralık/December 2018

geçen romanda, asıl kişi Hikmet Benol'un ikircikli nitelikli durumunda ve anlaşılıp onaylanmayı bekleyen, koşullayan ve olanaklarını kapatan eylemlerinde kendisini gösterir.

Bu yazıda öncelikle kavramın kısaca çerçevesi çizilmiştir. Daha sonra da Tehlikeli Oyunlar, söz konusu önermeye bağlı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tehlikeli Oyunlar, Özgürlük, Kararsızlık, Bekleyiş.

APPEARANCE OF THE INSTABILITY WITH FREEDOM IN THE NOVEL OF *TEHLİKELİ OYUNLAR*

Abstract

Oğuz Atay's novel of Tehlikeli Oyunlar is a novel which makes the factor threatening to human existence visible as the situation of instability with one's freedom. In a short way, the freedom means that evaluating one's own and society's opportunities in a responsible way for all humanity and self in the situation of absence of pressure and force. The freedom is divided into two as stable and unstable. The stability with freedom which implies a positive situation is the assessment of one's own opportunities in a responsible way without adhering to any external factor in own loneliness and historicity (the consciousness of being mortal and finite). The instability with freedom states the absence of stability and points out to can not evaluate to own opportunities in own loneliness and historicity. The stability with freedom points out the situation of totality. The instability with freedom states being fragmented, namely, the absence of the holistic qualified decision which will determine to actions that will be able to come true in the now or future.

Both forms make itself visible many daily actions. The stability with freedom reveals itself by choosing of the person's existence and undertaking of responsibility this choice in the best way. The instability with freedom also reveals itself irresponsible person's hesitant qualified actions which waits for be approved and be understood by others, punishes, conditions and closes down in the best way. The instability with freedom is a threat to human existence with all its forms. This situation makes itself visible in mentioned novel's main character Hikmet Benol's actions which waits for be approved and be understood, conditions and closes down to own opportunities.

In this article, firstly, the frame of the concept is drawn shortly. After, Tehlikeli Oyunlar is expounded by adhering mentioned proposition.

Keywords: Tehlikeli Oyunlar, Freedom, Instability, Waiting.

Giriş: Özgürlüğüyle Kararsızlık ve Tezahürleri

Türk Edebiyatının teknik ve içerik bakımından dikkate değer metinlerinden birisi olan *Tehlikeli Oyunlar*, iç dünyasında kendisiyle hesaplaşmaya çalışan asıl kişi Hikmet Benol'un şahsında insan varlığını tehdit eden unsuru, özgürlüğü ile kararsızlık olarak görünüşe çıkaran bir romandır.¹ O halde, özgürlüğüyle kararsızlık nedir? En belirgin tezahürleri nelerdir ve ayrıca bu husus, *Tehlikeli Oyunlar*'da nasıl tezahür eder?

İnsanın varlık şartlarından birisi olan özgürlük, kısa bir ifadeyle, baskı ve zorlamanın yokluğunda, kişinin şahsına ait olanaklarını, çift taraflı, yani kendisinden ve bütün insanlardan sorumlu olacak şekilde değerlendirmesi demektir. Daima bir durumun ismi de olan özgürlük, değerlendirmeyi içerir ve kendi içinde, kararlı ve kararsız olmak üzere ikiye ayrılır. Özgürlüğüyle kararlılık, kişinin olanaklarını, dışarıdan doğrudan bir yardım beklemeden, yalnızlığı ve tarihselliği (ölümlü ve sonlu olma bilinci) içinde, sorumlu bir şekilde değerlendirmesidir. Bu biçimiyle özgürlük, hiçbir zaman verili olmamıştır. Bilakis o, daima, emek verip ihtimam göstermeyi, seçip üstlenmeyi gerekli kılmıştır. Öte yandan onun olumsuz şekli olarak da kabul edebileceğimiz özgürlüğüyle kararsızlık ise kararlılığın yokluğunu veya kişinin tarihsellik bilinci içinde olanaklarını değerlendirememiş durumunu bildirir.

Özgürlüğüyle kararlılık, birlik bütünlük durumunu işaret ederken, özgürlüğüyle kararsızlık ise parçalanmışlığı imler. Bir diğer ifadeyle özgürlüğüyle kararlılık, gerçekleşen veya gerçekleşebilecek eylemleri belirleyen bütünsel nitelikli bir kararın varlığını, özgürlüğüyle kararsızlık ise bu nitelikte bir kararın yokluğunu bildirir. Örneğin, okuyup yazarak yaşama kararı alan ve aldığı bu karara ihtimam gösteren bir insanın eylemlerini,

¹ Bir üstkurmaca olan *Tehlikeli Oyunlar* romanının edebiyatımıza getirdiği yeniliklerle dikkate değer bir değerlendirilmesi için Yıldız Ecevit'in "*Ben Buradayım...*" -Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası-, başlıklı çalışmasına bakılabilir. Bakınız: (Ecevit 2005: 330-371).

daima bütünsel nitelikli bu karar belirler ve bu durum, özgürlüğüyle kararlılığı işaret eder. Öte yandan bir isteği olan, ancak o istemesi doğrultusunda bir karara ulaşamamış kişinin eylemlerini ise olumsal, yani tesadüfî koşullarla değişken şartlar belirler. İlkinde belirleyici olan alınan kararlar birlikte insanın kendisidir. İkincisinde ise doğrudan bir karar alınmadığı için belirleyici, insanın kendisi değil, olumsal koşullarla dış şartlardır. İlkinde belirginlik, açık seçiklik ve derli toplu oluş söz konusudur. İkincisinde ise belirsizlik, kapalılık ve dağınıklık dikkati çeker.

Her iki fenomen de açıkça insanın dünyayla ilişkisinin niteliğini ortaya koyar. Onlardan birisi olan özgürlüğüyle kararlılık, kendisini en iyi şekilde, varoluşunu seçen kişinin herhangi bir bahaneye sığınmadan sorumluluğunu üstlenmesinde görünüşe çıkarır. Öte yandan özgürlüğüyle kararsızlık ise kendisini en iyi şekilde, kişinin bizzat kendisi tarafından üstlenilmesi gereken sorumluluğu, yalnızlığı ve ölüm farkındalığı içinde üstlenmeyip ikircikli bir durumda kalmasında ortaya koyar. Modern gündelik yaşamda, daha çok özgürlüğüyle kararsızlık durumuyla karşılaşmaktadır. Bunun en belirgin nedeni ise tüketici toplumlardaki hazcı zihniyeti içselleştirmiş olanların kararlı özgürlüğü de onun beraberinde getirdiği sorumluluğu da istemiyor olmalarıdır, diyebiliriz. Diğer bir ifadeyle özgürlüğüyle kararlılık, daima iç ve dış gerçeğe dair aydınlanmayı şart koştuğu için kayıtsız ve haz düşkünü insanlar tarafından istenmez. Her yerde karşılaşılabilen bu fenomenin çok dikkat çekici diğer tezahürlerini ise insanlar tarafından anlaşılıp onaylanmayı *beklemek*, çok farklı şekillerde olsa bile *ceza kesmek*, içle ilgili olanları dışa bağlayarak *olumsuz bir şekilde koşullanmış olmak* ve karşılaşmalarla açılan olanakları kapatarak *kendine ihanet etmek* olarak sıralamak mümkündür.

Özgürlüğüyle kararsızlık durumu, karşılaşılan en basit şekilden en hayati olanına kadar bütün biçimleriyle, eylemleri geciktirerek zaman israfına neden olur. Bunun için de gecikmeye, dolayısıyla da zaman kaybına neden olmayan bir kararsızlık yoktur ve bu husus, aynı zamanda, her şekliyle, insan varlığı için bir tehdit durumundadır. Hemen belirtelim ki basit nitelikli olanlar hariç, yaşamın bütününe kapsayan özgürlüğüyle kararsızlıkların romantik ruh haliyle imlenen geç kalma durumunun da önde gelen nedenlerinden birisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şüphesiz bir şeylere geç kalma, aynı zamanda yaşama, dolayısıyla da ölüm korkusuyla yakından ilişkilidir.

Bağlam gereği çerçevesini kısaca bu şekilde çizdiğimiz ve her haliyle insan varlığı için tehdit olan bu fenomen, *Tehlikeli Oyunlar* romanında ise asıl kişi Hikmet Benol'un içinde bulunduğu ikircikli durum başta olmak üzere, anlaşılıp takdir edilmeyi bekleyen, ancak beklentisi gerçekleşmeyince

ceza kesen, kurtuluşu şartlara bağlayan ve açılan olanakları kapatan tavrında görünüşe çıkar. Bir diğer ifadeyle *Tehlikeli Oyunlar* romanında özgürlüğüyle kararsızlık durumu, ikircikli oluş, bekleyiş-ceza kesiş, koşullanma ve kapatma olarak dört esas biçimde tezahür eder. Esasında bu dört husus, iç içe geçmiş ve birbirinden ayrılmaz durumdadır. Onlar burada sadece bilgi edinebilmek için birbirinden ayrılmışlardır.

Hikmet Benol ve İkircikli Oluşlar

Romanın asıl kişisi olan Hikmet Benol, otuz beş yaşında, alttan dersleri olduğu için İktisat Fakültesi'nden mezun olamamış bir gençtir. Annesi intihar etmiş, babası ise annesinin bu eyleminden sonra delirmiştir. O, önceleri bir tüccarın yanında çalışır. Daha sonra kısa bir süre memurluk yapar. Memuriyetten ayrıldıktan sonra ise bir yerlerde çalışmaz, babasından kalan paralarla geçinir. İki kere evlenmiştir. İlk evliliğini, Sevgi isimli kolej mezunu bir kızla; ikincisini ise Bilge isimli felsefe mezunu genç bir hanımla yapar. Her iki evliliği de kısa bir süre içinde sona erer ve Hikmet Benol, o sürecin sonunda yaşadığı ayrılıkları daha iyi değerlendirmek için, iç dünyasına çekilir. Orada kendisini hesaplaşarak yeniden kurmaya çalışır ve çoğunlukla da kurguladığı oyunlarla meşguldür, onlarla oyalanır. Ancak henüz tamamlanmış bir oyun oluşturamamıştır. Ara sıra da “gazetelere ve dergilere küçük derlemeler” (234) yapar.

Oğuz Atay'ın günlüğünde, Hikmet Benol için, “*küçük hesapların olumsuzluğunu*” aşamamış, aynı zamanda kendisinde kötü olarak gördüğü - ve engel olamadığı- her özelliği açıkça belirten” “*aşağılık bir adam*” (Atay 1998: 16) ifadelerini kullanır. Yıldız Ecevit ise bir eleştirmen olarak onu “*ideallerini taşıma gücünü yitirmiş, ruhsal çöküntü içinde yaşayan, bilinçaltının karaya vurmuş korkularının sarmalında dibe vur[muş]*” kişi olarak niteler (Ecevit 2005: 339).

Bu iki tespiti de dikkate alarak diyebiliriz ki Hikmet Benol, kendisiyle çok meşgul olan ve küçük hesaplı olduğu için sıradan şeyleri çok abartılı bir şekilde gündeminde tutan, özgürlüğüyle kararsız ve varoluşsal sorunlu olan bir kişidir. Varoluşsal sorun, kısa bir ifadeyle varlığıyla ilgili olduğu için kişinin yalnızlığı ve ölümlü oluş gerçeğiyle yüzleşerek bizzat kendisinin çözmesi gereken bir anlam ve amaç sorunu demektir. Şüphesiz bu sorun, özgürlüğün niteliğini değiştirerek onun önünü açan modern zamanlar tarafından bireye getirilip dayatılmıştır. Bir diğer ifadeyle modern öncesi toplumlarla, gelenekler tarafından çözülen anlam ve amaç sorunu, modern zamanlarda geleneksel toplumların belirleyiciliğini yitirmesi üzerine, bireyin kendisinin halletmesi gereken bir soruna dönüşmüştür. Geleneklerin hazır anlam kalıplarından ve onların belirlemesinden yoksun olan Hikmet Benol,

anlamsal ve amaçsal bir boşluk içindedir; özellikle yalnız kalmaktan ve ölümden korkmaktır. Boşluğunu bütünsel nitelikli bir amaçla doldurmak, korkularını aşmak zorunda olmasına rağmen o, henüz bunları başaramamıştır. Burada hemen belirtelim ki onun belli belirsiz de olsa, gündelik nitelikli, yani insanı bir süreliğine meşgul eden birkaç anlam kaynağı ve amacı vardır, ancak o, bunların dışında, bütünsel nitelikli bir anlama ve amaca sahip değildir. Bundan dolayı da içinde olduğu anlamsal boşluk (belirsizlik) durumu, onu çoğunlukla bir ikircikli oluş (karışıklık) durumuna atar.

Hikmet Benol, özgürlüğüyle kararsızlığının yönlendirmesiyle zıt kutuplar arasında gider gelir. Bir yandan içinde yer aldığı düzenin “*küçük burjuva*” (397) sınıfından nefret eder, onların arasında yer almak istemez, ancak öte yandan, birlikte olmak istemediği küçük burjuvaları kendi hallerine bırakıp içinde yaşayabileceği kendisine ait bir dünya da oluşturamaz. Bu, çağdaş bir sorun olan “*yurtsuzluk*” durumudur. İnsanın kendisini inanarak bütünüyle adayabileceği ve olanaklarını yeşertebileceği bir dünyanın/yurdun olmayışını bildirir. Ayrıca iki ayrı varoluş biçimini karşılayan iki ayrı dünya arasında seçim yapılmadan aradalık durumu içinde kararsız, yani bütünsellikten yoksun bir şekilde kalınmış olduğunu işaret eder.

O, bu durumda iken hem nefret ettiği maddeci küçük burjuvalardan uzak durmaya çalışır, onların dünyasında yer almak istemez hem de değer vermediği için uzak durduğu o insanların kendisini yalnız bırakmamasını bekler. Hem yalnız kalmak ister hem de insanları kendisini yalnız bıraktıkları için suçlar. Bir diğer ifadeyle hem insanları beğenmez, kendisiyle çok meşgul olduğu için onlarla neredeyse hiç ilgilenmez hem de uzaklaştığı insanlardan tarafından anlaşılıp takdir edilmeyi bekler. Ayrıca yalnızlığa katlanamadığı için, iç dünyasına ait bir figür olan Hüsametdin Tambay’ı yaratır. Anlatma ve açılma ihtiyacını onunla konuşarak giderir. Birbiriyle bir araya gelmesi mümkün olmayan çelişik duygular içinde gidip gelen Hikmet Benol, onlara karşı bazen çok hafif bir şekilde ifadesini bulan, bazen de çok çok ağır ifadelerle dışlaşan bir öfke duyar.

“(…) Üzüntülü olduğumu biliyordunuz da neden bugüne kadar beni aramadınız? dedi (...) Mesele çıkmasın diye elinizden geleni yapıyorsunuz, dedi bütün öfkesiyle. Saçma sapan toplantılar için de hiçbir toplantıyı kaçırmıyorsunuz. Bütün yüzlerde sahte gülümsemeler vardı. İşte bu ikiyüzlülüğünüze dayanamıyorum diye bütün gücüyle masaya vurdu yumruğunu, bardaklar devrildi (...). Kaçmayın alçaklar, diye bağırıyordu. Beni yalnız bırakmayın. Onlar aldırılmıyormuş gibi yaparak masa örtülerini topluyorlardı (...)” (443).

Çoğu zaman “kararsızlığıyla yanındakilerin canını sıkı[n]” (460) Hikmet Benol, ilk karısı Sevgi ile de ikinci karısı Bilge ile de ikircikli bir ilişki içindedir. Sevgi ile ilişkisinde hem paranın yokluğundan şikâyet eder, “çok odalı evlerde, mobilyalar arasında” (237) rahat bir yaşam sürmek için paranın gerekliliğine vurgu yapar. “Onlar gibi zengin olmak, oyunu kurallarına göre oynamak ist[er]” (241-242). Hem de iş yapıp para kazanabilmesi için gereken sermaye eline geçtiğinde ise “serbest olmaktan” korkar ve garanti maaşlı bir iş olarak gördüğü memuriyetinden ayrılmak istemez. Dolayısıyla da bu isteğinden vazgeçer. Ayrıca karısı, açık yürekli bir şekilde, mutlu olabilmeleri için üvey babasından kalan mirası onunla paylaşmak ister. Ancak o, küçük hesapları arasında yitip gittiği için kendisine miras kalan paradan karısına hiç bahsetmez ve çalışmadan yaşayabilmek için onu çalıştırmayı düşünür. Hem karısını çileden çıkarıp kendisinden ayrılması için zorlar hem de onun kendinden ayrılmasından sonra pişman olur. Bir iç konuşması esnasında, durumunu kısaca şöyle ifade eder:

“İşte bunun için Sevgi, diye söze başladı (...) Ve sonunda, seni sevdiğimi söylemeye geldim sana. Başını kaldıramıyordu. Çünkü benim durumumu en iyi sen anlarsın. Yalnızlığı ve korkuyu en iyi sen bilirsin. (...) Sert köşelere çarpmaktan yorulan aklımın durgun ve sürekli bir aşk içinde ancak seninle birlikte dinleneceğini biliyordum. Bizi başkaları anlamaz Sevgi (...) İnsanların beni beğenip beğenmemeleri umurumda değil artık (...)” (417).

Hikmet Benol, sadece Sevgi ile değil Bilge’yle ilişkisinde de ikircikli durumdadır. Öyle ki o, eski arkadaşı “Nazmi’nin sevgilisi” (95) olan ve ondan ayrıldıktan sonra bir İngiliz’le evlenen Bilge’yi, felsefe mezunu olduğu ve kendisini ona açabildiği için Sevgi’ye göre daha çok değerli bir kadın olarak görür. Bilge’den daha önce dil dersleri de almıştır, ancak o zaman, onun da kendisinin de birer ilişkisi olduğu için, aralarında bir şey olmamıştır. Ancak bir süre sonra, her ikisi de ilişkilerini bitirir. Hikmet Benol, ilk karısından ayrıldıktan “sekiz ay sonra”, onunla birlikte yaşamaya başlar. İkilinin ilişkisi, bir süre sorunsuz devam eder. Ancak aradan çok geçmeden Hikmet Benol’un kıskançlık krizleri tutar. O, önceleri, Bilge’nin kendisinden önce birkaç ilişkisinin olduğunu bilir, onu kendisine sorun etmez. Ancak Bilge ile evlendikten sonra bu husus, onu rahatsız etmeye başlar, “onun benden önce bir şeyler yaşamış olmasına dayanamıyorum” (276) diye düşünmeye başlar. Biraz da bu birliktelikten sıkıldığı için, genç kadına eziyet ve hakaret etmeye başlar. Daha önce Sevgi’ye yaptığı gibi, onun da kendisinden ayrılması için gereken zemini hazırlar ve aradan çok zaman geçmeden beklenen olur, genç kadın kendisini terk eder. O, bunun

üzerine yalnızlığı ve suçluluk duygusuyla baş başa kalır, acı çeker ve bu ruh haline uzun süre katlanamaz. Sanki genç kadının sadece kendisiyle ilgilenmesi gerekiyormuş gibi, bu sefer de onun kendisinin dışında “(...) bir şey düşünmesine, hissetmesine katlanamıyorum” (276), demeye başlar. Çok belirgin bir ikircikli olma durumudur bu. Ne kadınlarla, ne de onlar olmadan yapabilir. Aslında genç kadına haksızlık etmiştir. Ancak o, sanki böyle bir şey yokmuş da kendisine “haksızlık” edilmiş gibi düşünerek “İnsanlığın Ölümü” isimli haber şeklindeki kısa denemesini yazar. Ardından da bu metni Bilge’ye kızdığı için yazdığını ve ortada ölen bir insanlık varsa onun kendisinininki olduğunu itiraf eder. Çoğu zaman yaptığı gibi, bu durumu da onun yarattığı gerginliği de yaptığı espri ile yumuşatmaya çalışır: Edebiyatı “kirli emellerine alet” ettim ve bundan pişmanlık duyuyorum, der. Bu espri ile yumuşatılarak ifade edilen durum ise, onun hem küçük hesaplı hem de kararsız olduğunu pekiştirerek ortaya koyar.

“Görmek istemiyorum albayım, diye elini başına vurdu Hikmet. Bilge’ye de bunu yapıyorum: Her şey anlaşılabilir bir karışıklığa bürünüyor. Bazen ben bile hangi durumda olduğumu unutuyorum. Durdu. Kendimi bir şey sanıyorum onun yanında. Onun benden önce bir şeyler yaşamış olmasına dayanamıyorum. Şimdi de benim dışımda bir şey düşünmesine, hissetmesine katlanamıyorum.” (276).

Bütünsel bir kararı olmadığı için karşıt durumlar arasında gidip gelen Hikmet Benol, hem uzun uzun kendisini anlatmak ve anlattıklarının anlattığıyla özdeş bir şekilde anlaşılmasını ister. Hem de iç dünyasındaki uzun konuşmaların dışında neredeyse hiçbir kimseyle konuşmaz, kendisini ve insanları cezalandırırçasına uzun süreli susmak ister. Hem yaşama yeni bir başlangıç yapmak için “gecekondu sanatoryumuna” kaçar (73-74). Hem de yeni bir başlangıç olanağı karşısına çıktığında, onu bilinçli olarak kapatır. Yalnızlık gibi yaşama ve varolma korkusu da, saplantılı bir duruma sokar onu. O, hem defalarca ölmek istediğini söyler hem de ölümden korkar. “Hem suç bende, bütün olaylarda suç bende” (261-262) der, hem de çoğunlukla aradan çok zaman geçmeden insanları suçlar. Hem tehlikeli oyunlar oynamak, hem de “kılına zarar gelmesin” ister. Anlatıcının ifadesiyle çelişik duygular altında “ezilir”:

“Haklısınız albayım.” Oturdu. “Fakat Allah kahretsin, insan anlatmak istiyor albayım; böyle budalaca bir özleme kapılıyor. Bir yandan da hiç konuşmak istemiyor. Tıpkı oyunlardaki gibi çelişik duygular altında eziliyor. Fakat benim de sevmeye hakkım yok mu albayım? Yok. Peki albayım. Ben de susarım o zaman. Gecekondunda oturur, anlaşılmayı beklerim. Fakat albayım, adresimi bilmeden beni nasıl bulup anlayacaklar? Sorarım size: “Nasıl? Kim bilecek benim insanlardan kaçtığımı? Ben ölmek istiyorum

sayın albayım, ölmek. Bir yandan da göz ucuyla ölümümün nasıl karşılanacağını seyretmek istiyorum. Tehlikeli oyunlar oynamak istiyor insan; bir yandan da kılına zarar gelmesin istiyor. Küçük oyunlar istemiyorum albayım (...)" (259).

Bekleyiş ve Ceza Kesme

Bütünsel nitelikli bir kararı olmadığı için zıt kutuplar arasında gidip gelen Hikmet Benol'un özgürlüğüyle kararsız olduğunu işaret eden ikinci husus, bir bekleyen oluşu ve beklentisi gerçekleşmediğinde ise çok yoğun ceza kesene dönüşmesidir. Hiç şüphesiz insan, birlikte bir dünya içinde yaşadığı için bekleyen veya uman bir varlıktır. Ancak beklemesi sınırlıdır insanın. İnsan kendisinden ve diğer insanlardan ne bekleyebilir? Ayrıntılı olarak cevaplandırılabilir olan bu soruyu, burada kısaca cevaplırsak, insan, kendisinden de diğerlerinden de esas olarak, sadece kanunlara uymasını bekleyebilir, dememiz mümkündür. Bunun dışındaki beklentiler, kişinin kendisi ile diğer özel ilişkileri hariç, daima esaret durumunu işaret eder. Bu bağlamda Hikmet Benol, biçimsel olarak yetişkin, ancak bütünsel bir karara sahip olmadığı için çocuk kalmış bir kişi olarak insanlara bağımlıdır. Çocuk gibi onların kendisini anlayıp takdir etmesini ve görüp değerlendirmesini bekler. Ne var ki insanlar, pragmatanın belirlemesinde oldukları için, onun bu beklentisini ancak işlerinde geldiğinde gerçekleştirirler veya çoğu zaman ise onu ya anlamıyorlarmış gibi geçirirler ya da hiç ciddiye almazlar. Ticarî bir ilişkiyi andıran gündelik yaşamda, insanlara bir şeyler vermeden almayı bekleyen ve bu gerçeği görmek istemeyen Hikmet Benol, umduğunu bulamaz. Bekleme ile başlayan, hüsrana ve öfkeye devam eden, bastırma ile nihayetlenip tam da bu sırayla sürekli tekrarlayan bu sürecin sonucu ise bazen üzüntü, çoğunlukla da öfke olur. Üzüntü veya kederde insan, öncelikle kendisine, sonra hayata; öfkede ise önce hayata ve insanlara, sonra da kendisine ceza keser. İstisnasız bu iki fenomende de kesilmiş birer cezayı içerir mutlaka.

Bir bekleyen olarak Hikmet Benol, pek çok insan gibi, çoğunlukla, beklentilerini gerçekleştirenlere karşı sempati, gerçekleştirilmeyenlere karşı ise yoğun bir öfke duyar. Öyle ki o, ilk karısı Sevgi ile kendisini kontrol altında tutup durdurması ve hata yapmasına "*engel olması*" (76) için evlenmiştir. Ancak karısı, kendisini umduğu gibi "*anlamadığı için*" (76), onu kontrol altında tutmak yerine, eylemlerinde daha da serbest bırakır. Beklentisi gerçekleşmeyen ve ısrarla karısı tarafından anlaşılıp takdir edilmeyi bekleyen Hikmet Benol ise daha ileri giderek bulaşıkları yıkamak gibi basit eylemleriyle karısına "*yaranmaya*" (83) çalışır. Durumun farkında olmayan karısı ise ona, örneğin, çay demleme gibi basit ev işlerini bile, "*insan gibi bir söz[etmeden]*" "*göstererek öğretir*" (83). Hikmet Benol,

alınan ve özel olma yanılması içindeki bir insan olarak karısının bu tavrında alınıp küsecek bir şeyler sezer. Öfkesinin de yönlendirmesiyle, sözde kendisini küçük düşüren karısından intikamını onu, *“hayalinde kötü durumlara düşürerek”* (83) alır. Bu husus, şüphesiz bir ceza kesmedir. O, bu noktada kalmaz; tepkisini biraz daha ileri götürür. Az okuyan ve okumayı sevmeyen karısını beğenmez. Onunla birlikte olmasına rağmen, arkadaşının eski sevgilisi Bilge’ye ilgi duyar. Bu esnada ise ikircikli bir biçimde, ona karşı hem dürüst davranmaz hem de ondan kendisini anlayıp takdir etmesini bekler. Önceden olduğu gibi bu isteği gerçekleşmeyince de, aynı süreç kendisini tekrar eder. Ceza düşkünü Hikmet Benol, intikamcı bir tavır alır, karısını suçlu duruma düşürmek için ona mış gibi yapmaktan oluşan bir oyun oynar. Düşündüklerini dürüstçe söyleyip ayrılık sürecini hızlandırmak yerine, karısının ilgisizliğini artırmaya çalışır. Daha sonra da sanki kendisi bir şey yapmamış gibi Sevgi’yi, kendisine *“tuzak kurmak[la]”* (92) suçlar. Daha da kötüsü, onu hayalinde küçülterek *“sinek”* (93) yapar, kanadını koparır. Daha sonra da karısına göre daha anlayışlı olduğunu düşündüğü Bilge’ye ilgi gösterir abartılı bir şekilde. Ancak Bilge, evli olan Hikmet Benol’la onun beklediği şekilde ilgili değildir, kısa süre sonra da kendisine yeni bir sevgili bulur. Bu onun için beklenen bir haber değildir. Sevgi içinse çok açık belli etmese de, çok sevindirici bir haberdir. O, bu bilgiye, esas olarak bir sezgisinin yorumu ile ulaşmıştır, dolayısıyla bu bilgi kesin değildir. Ancak Hikmet Benol, karısının sevinmesinden sonra, kendisini mutsuz etmeye neredeyse koşullandığı için, tepkiselliğini sınır duruma kadar götürür. Sevgi’ye *“aldırmadan”* (104), Bilge’nin gözüne girmeye çalışır. Ancak geç kalmış ve Bilge’yi elinden kaçırmıştır. Ona göre bu durum, kendisi için bir başarısızlık ve yenilgi, Sevgi için ise bir başarı ve zaferdir. O, bunun üzerine, daha da hırslanır; karısını kazandığı *“zaferler yüzünden”* (105) mahvetmek ister. Bu yenilgiden sonra, önceki tepkilerinin çok ilerisine geçer; daha da ağır bir ceza vermek ister. Kendisini zehirleyen öfkesini hafifletmek için Sevgi’nin *“arkadaşlarıyla yatmayı düşünme hobisi”*ni (124) geliştirir ve hayalinde onun *“arkadaşlarıyla yatar”* (127). Keskin bir şekilde düştüğünü işaret eden eylemleri, bu noktada kalmaz. Kontrolü neredeyse yitiren Hikmet Benol, karısının arkadaşlarını, cinsel organın bir simgesi olarak kullandığı *“W”*ye benzetir. Onları *“şeyler”* ve *“can sıkıcı bir W’ler korosu”* (128) olarak niteler. Üstelik Sevgi’ye bu tarz hakaretleri uygun görüp onu olabildiğince küçültür, Bilge’yi ise bu öfkeden uzak tutmaya çalışırken, aslında ne kadar ceza düşkünü, ikircikli ve hasedi tarafından zehirlenmiş bir insan olduğunu da ortaya koyar.

“Bu kadınlar arasına nedense sen girmedin Bilge. Sevgi’nin arkadaşı olmadığı için herhalde. Bunlardan biri de, bir gün kocasıyla birlikte bizim

evden ayrılırken yanağımdan öpmüştü. (...) Beni çok seviyorlardı bu Sevgi'nin arkadaşları. Şakalar yapıyordum onlara; sarsıla sarsıla güliyorlardı ve etekleri açılıyordu arada. Sizi şeyler diyordum onlara içimden. Pencereye giderek görüntülerini seyrediyordum camda. (...) Ben Sevgi'nin üç arkadaşını birden düşünüyordum, gazetemin arkasında. (...)" (127).

İç dünyasında oyunlar kurgulayan, ancak yayınlanmış her hangi bir eseri olmayan Hikmet Benol, sanki oyunlarını sahnelemiş de insanlar ona ilgi göstermemiş gibi hayal eder kendisini. Ülkemizde insanların çoğunlukla yaşarken değil de öldükten sonra kıymetlendiklerinin farkındadır. Bunun için de ölümünden sonra değil, yaşarken ilgi görmeyi ister. Ayrıca içinde yaşadığı maddeci dünyadaki çıkar odaklı ilginin yaratıcı kişileri, yabancılaştırıp onların kendilerini işlerine bütünüyle adanmalarını engellediğini düşünür. Oysa onun bu düşünceleri, esasen bekleme durumunu içeren birer koşullanmadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi o, insanlar tarafından anlaşılıp ilgi görmek ister. Karşılaştığı ise çoğu zaman ilgisizliktir ve bu husus ise onu insanlara karşı öfke dolu bir durumda bırakır. O, bazen öfkesini esprilerle yumuşatmaya çalışır. Ancak özgür olmadığı için, öfkesi, çoğu zaman abartılı bir şekilde ifadesini bulur. O, beklentisini gerçekleştirmeyenleri, yaşarken kendisine ilgi göstermeyenleri, ilgileriyle kendisini onurlandırmayanları, yalnız bırakıp hor görenleri, yerden yere vurmak ve aşağılamak ister. Bu durum ise yukarıda da belirttiğimiz gibi, bekleme ile başlayan, hüsrana ve öfke ile devam eden ve bastırma (yatışma) ile sona eren bu süreci, romanın başından sonuna kadar takıntılı bir şekilde sürekli yeniden yaşandığı işaret eder. Bir diğer ifadeyle o, bekler, hüsrana uğrar, ceza keser ve yatışır. Bir süre sonra, bu süreç yeniden başlar ve sürekli tekrar eder. Bu durum ise esas olarak onun tekrara mahkûm bir bekleyen olduğunu, dolayısıyla da özgür olmadığını ortaya koyar:

"Hikmet, "Yargılama filan yok," dedi. "Biz ceza vereceğiz". Sen neden işimizi bozuyorsun canım? Çekil aradan; biz de defterimize yazdığımız kimselerin hesabını rahatça görelim. Göze göz, dişe diş. Gözünü kaybetmeyen anlamaz bunu. Biz anlarız. Biz Musa'dan yanayız. Bütün romantik oyunlarda olduğu gibi şiddeti haklı gösteren bir serüvenimiz yaşanacak: Şiddeti düşünmekle başlayacak ve şiddetle bitireceğiz." (150).

Oğuz Atay, günlüğünde Hikmet Benol için, "yaşantısındaki en önemli noktalardan biri[sinin] başkalarından çok şey beklemesi, ümit etmesi ve devamlı gerçek dışı hayaller kurması" olduğunu söyler (Atay 1998: 24). Hikmet Benol, hakikaten öyledir. İnsan olarak o, hem kendisinden hem de insanlardan beklenti içindedir. Beklentileri gerçekleşince mutlu olur, beklentileri gerçekleşmeyince ise ortaya çıkan veya yeniden canlanan

hislerine yenilir. Ne kendisini ne de insanları öfkesinden özgürleşerek değerlendirebilir. Öyle ki o, iç dünyasına çekilmeden önce de oraya çekildikten sonra da pek çok şey olanaklıyken sorunlarını aşıp onları değerlendiremediği için, kendisini suçlar ve bağışlayamaz. O, kendisinden o güne kadar yarım bıraktığı işlerini tamamlamasını veya en azından elinin altında olanları yarım bırakmamasını bekler. Ancak kararsız olduğu için, ne beklentisi gerçekleşir ne de işlerini sonuna kadar götürüp tamamlayabilir. Başta ilişkileri ve istemeleri olmak üzere, kurguladığı oyunları yarım kalır, hiç bir şekilde tamamlanmaz. Kendisinin ifadesiyle giriştiği her işte soluğu yarı yolda kesilir. Bunun için de o, kendisini, içinde bulunduğu durumdan kaçan, “gecekonuda yaşayan ve insanlıktan emekliye ayrılmış” (119) korkak birisi olarak görür. Yoğun olarak acı çektiği bir anda, “ölmek istiyorum” (259) diye düşünür. “Sonunda kurtulabileceğimi bilseydim ben de Dumrul gibi keserdim bileklerimi” (120) der. Takılıp kaldığı intihar düşüncesinin yanı başında, dikkat çekici bir şekilde, kendisini lanetler; “Allah belamı versin benim!” (258), diye geçirir içinden ve ardından da iç dünyasına çekilmiş olmasını, belasını bulmak olarak yorumlar. Lanet etme ile yoğun ceza kesme duyguları arasında gidip gelir. Kendisini cezalandırmak istediği için takıntısını, “serseri bir kurşunla ben de vurul[arak]” (275) ölmek istiyorum cümlesiyle pekiştirerek ortaya koyar. Nihayet “Gecekondu seferi” (299) de “yenilgiye doğru” ilerlerken Hikmet Benol, kendisini, bir panayırda iriliğinden ve sunulan balıkları yemekten başka marifeti olmayan, bunun için de ilgi gösterilmeyen “garip bir deniz canavarı”na benzettir. Deniz canavarı imgesinde dikkat edilirse, iradesi olmadığı için dış şartlara bağlı olma, dolayısıyla da bir özgür olmama durumunun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu örnek, ayrıca onun aşamadığı için kendisini cezalandırdığını da işaret eder.

“(…) Sizlerden bir şeyler beklediğim anlaşılıyor mu? Neden susuyorsunuz? (...) “Herkes kendisini korumasını biliyor, benden başka,” diye yakındı Hikmet. Sonunda ben kalıyorum ortada. Bedelimi koymadan satılığa çıkarıyorum kendimi. Satın alanlar, hiçbir şey ödemeye yanaşmıyor bu yüzden. Bir panayırda, eski ve soluk bir çadırın içinde gösterilen, büyüklüğünden başka bir meziyeti olmayan garip bir deniz canavarıyım. Uzak ve soğuk denizlerde her nasılsa yakalanarak bu fakir çadırın havuzuna yerleştirilmişim. Panayıra gelenler, bütün hayvanlardan belirli marifetler bekliyorlar. Benim bütün marifetim balık yemek (...).” (302).

Koşullanmalar: Ansiklopedi, Fransız İhtilali ve Demir Yumruk Beklentisi

Özgür bir kişi olmayan Hikmet Benol, kendisini tanımaya çalışırken o güne kadar daima kalabalıkların arasında yaşamaktan hoşlandığını ve

“herkese yetişmeye” (312) çalıştığını fark eder. İç dünyası karışık durumdadır ve kişiliği de ikiye bölünmüştür. Korkutucu ve acil olarak müdahale edilmesi gereken bir sorundur bu. O, sorunuyla yalnız başına yüzleşmek yerine, iç gücü olmadığı ve soluğu tükenip iradesi kısmî felç olduğu için, kurtuluşu yeniden kendisinden kalabalıkların arasına kaçmakta bulur. İşin içine biraz da espri katarak kendisini, bir “merhamet dilencisi” (316) olarak nitelemeye başlar. “Her geçenden yardım” (315) umar. Bir diğer ifadeyle hiç tanımadığı kişilerden kendisini anlamasını ve içinde bulunduğu durumdan kurtarılmasını bekler. Ancak daha önce olduğu gibi, beklentisi yine gerçekleşmez. Herkes kendi işiyle meşgul olduğu için, kimse ona yardım edemez ve o da yalnızlığı içinde acı çeker bir halde kendisiyle baş başa kalır. Pek çok şeyini yitirmiştir. Bir daha yanılmak da hata yapmak da istemez. Ne var ki kendisini doğruya ulaştırabilecek bir iç gücü de olmadığı için, onun yokluğunu telafi etmek istercesine kendisine her konuda yol gösterebilecek bir rehber ihtiyacı duymaya başlar. Ona göre böyle bir rehber, olsa olsa akla gelebilecek soruları cevaplayarak insanlara doğru yolu gösterebilecek nitelikte “büyük bir ansiklopedi” olabilir. Bir anda kararlaştırılan bu ansiklopedi, “Hikmet Ansiklopedisi” (332) ismini taşıyacak ve yüzlerce ciltten oluşacaktır. Ayrıca binlerce maddeyi içerecek ve istisnasız her şehrin her kütüphanesinde bulunacaktır. Bu kitaptan sadece yazarı Hikmet Benol değil, ihtiyaç duyan bütün insanlar da yararlanabilecektir. Öyle ki isteyen herkes, istediği zaman bu ansiklopedideki maddeleri okuyup onlar üzerinde düşünerek, oradaki prosedürü takip ederek gündelik işlerini hatasız tamamlayabilecektir. Böylece yanılmalar olmayacağı için insanlar delirmekten kurtulacak ve “zaman boşlukları” ile “takılmalar” (322) ortadan kalkacağı için, mutlu mesut yaşayabilecektir. Bu ansiklopedi özellikle kendisi gibi olan birçok kişiyi, “kararsızlık”la sorumluluktan “kurtaracak” (323), bunun için de Hikmetlere, “ne Sevgiler ne de Bilgeler kabahat” bulabilecektir. Aşağıdaki parçada da görüleceği gibi Hikmet Benol, kendisini aşır geçme gibi doğrudan kendisi ile alakalı olan hususları bile dış koşullara bağlarken içinde bulunduğu durumun özgürlüğüyle kararsızlık olduğunu ortaya koyar.

“Felsefeciler böyle günlük konularla uğraşsalar ne iyi olurdu, diye düşündü. Bakkal Rıza’ya gitmek meselesi üzerine bir deneme yazmış olsalardı mesela. Bu konudaki bütün ayrıntıları ve mümkün olan bütün çözüm yollarını bana gösterebilirlerdi, belki o zaman yüksek meselelere atlamam sağlanırdı. Soyut konularda Bilge’yi bu kadar yalnız bırakmazdım. Durmadan ben, ben, ben diye tutturmazdım. (...) Ben kendimi aşmış olurdum da, sanki dışarıdan kendime bakıyormuş gibi yaparak daha uzun süreli çözümlerle ilgilenirdim. Sözlerim daha uzun süreli dayanırdı. Şimdi günlük

ihtiyacı bile zor karşılıyor. Günlük meseleleri çözebilseydim, ona yüksek seviyede bir mektup bile yazardım durup dururken. Ölüm kalım meselelerini, rüzgârın dağıttığı sözler olmaktan çıkarırdım. Sevgi'yle orada nasıl olmuştu, burada nasıl olmuştu? diye gecekondulara kapanıp düşünmezdim. (...)” (323-324).

Özgürlüğüyle kararlılık, kişinin kendisini dış koşullanmışlıklardan kurtarıp bizzat oluşturduğu iç koşullara bağlamasıdır. Bu bağlamda özgürlük, öncelikle bireyin iç meselesidir. Bu meselenin halli, dış dünyadaki her hangi bir koşulun gerçekleşmesine bağlı değildir. Eğer insan bu hususu, herhangi bir dış koşulun gerçekleşmesine bağlarsa, özgürlük ortadan kalkar ve onun yerine esaret durumu ortaya çıkar. Doğru yaşayıp eylemeyi bir ansiklopedinin sunacağı maddelere ve mantıksal düzene bağlayan Hikmet Benol, bir kurtuluş reçetesi oluşturmuş gibi görünür, ancak bu, sadece bir oyun ve şakadır. Bunun için de o, kırgın, öfkeli ve kötü durumda olduğunu bilmesine rağmen, onu aşacak gücü kendisinde bulamaz. Derlenip toplanmasına olanak sağlayabilecek bir umut parçası da oluşturamadığı için umutsuzluğun ağırlığı altında gittikçe yorgun ve bitkin düşer. Başlangıçta o, kendi ifadesine göre, “dünyaya yeni bir örnek getirmek” için yola çıkmıştır, ancak geldiği noktada “tek başına bunu” (331) başaramamıştır. İçinde bulunduğu durumu fark ettikten sonra, cesur bir şekilde, “insanın kendisiyle hesaplaşması meselesini” (332) bizzat kendisine uygulamak için iç dünyasına çekilir. Bu husus, özellikle özeleştirel bakışın da özeleştirelinin de çok gelişmediği bir kültürel ortamda, son derece iyi niyetli bir eylemdir. Ancak o, bu geri çekiliş esnasında, derlenip toparlanamaz. Aksine, kendisini tanıdıkça, kişiliğinin pek çok parçaya ayrıldığını fark eder. Bu esnada kendisini aşmaya olan inancını da yitirdiği için, istediği hesaplaşmayı gerçekleştirip parçalarını bütünleştiremez ve iç dünyası daha çok karışır. Sonunda ise “birbiriyle uyuşmayan bir sürü Hikmet” (335) ortaya çıkar. Aşağı yukarı yedi parçaya ayrılmıştır iç dünyası ve kişiliği. Bu sonuç karşısında çok üzülen Hikmet Benol, “düşüncelerinin acısına” (338) katlanamayacak kadar kötü bir duruma geriler. Nihayet duyduğu acının tazyikiyle, suçlayıcı bir tavır alır. Daha önce yaptığı gibi, yine sorumluluğu yansıtır. Sanki sorun kendisinden değil de bütününüle kurulu düzenden kaynaklanıyormuş gibi yapar. Kendisini değiştiremediği halde kurulu düzenin değiştirilebilmesi için Fransız İhtilalî'nin benzeri olan “ansiklopedik bir ihtilal”in gerekliliğine inanmaya başlar. Bu naif inancını abartarak böyle bir ihtilalin bizi tek başına bile “kötü durumdan kurtar[maya]” (340) yeteceğini düşünmeye başlar. Bu tarz bir ihtilalle kendisi gibi ezilenlerin her şeye yeniden başlamasının mümkün olabileceğini sanır. Oysa bu, basit bir

koşullanmayı içeren kökten değişim beklentisidir ve onun kendisini yenileme düşüncesini, dış unsura bağlayan birisi olduğunu ortaya koyar.

“(...) Düşüncelerimin acısına bazen ben de dayanamıyorum doktor. Öyle yoğun geliyorlar ki bir aralık durmazsam, bu şiddete katlanamam. Fakat dışlerimi sıkmalıyım. 1789’a bütün milletçe ihtiyacımız var, tarihte atlama olmaz; hepsi sırayla ortaya konulmalı. Canım küçük burjuvaları kralın boyunduruğundan kurtarmalıyız ki cici karılarını kollarına takarak Eşitlik Meydanında, Bağımsızlık Parkında ve Kardeşlik Aile Bahçesinde dolaştırabilinler (...). (338).

Hikmet Benol’un dışa bağımlı olduğunu işaret diğer bir husus ise onu kendisine getirip her şeyi düzelterek nitelikli bir “demir yumruk” beklentisi içinde olmasıdır. O, ihtilal aracılığıyla gerçekleşecek bir kökten değişimi beklerken, farkında varmadan durumunu da şeyleri de aşabilmek için, bir başkaldırı girişiminde bulunur. İlk bakışta umut verici bir girişimdir bu başkaldırı. Ancak Hikmet Benol, ölüm korkusunu aşamadığı için daha önceki girişimleri gibi, bunu da tamamlayamaz ve alıştığı şekliyle bu yarım kalmışlığın nedeni olarak da o, yine kendisini değil, insanları görür. Hınç dolu bir ifadeyle, içinden “sonunda herkese birden tek bir oyun oynayacağım” (347) diye geçirir. Daha da ileri gider: Sesinin tonunu yükselterek, kararlı görünen bir tavırla, “ruh proleteryası[nın]” (349) “akıl ve ruh burjuvaları[na]” karşı başkaldırıp kaybedecek bir şeyi olmayanların insanı sakatlayan bu düzene karşı birleşmesi gerektiğine vurgu yapar. Kendisinden beklenmeyecek bir şekilde, umutla “geleceğin yaratıcıları bizleriz” (350) der ve yaşam denilen oyunun sona erdirilmesi için isyan çağrısında bulunur. Ancak bu sözleri de oyunda kalır sadece. Hem insanları isyana davet eder hem de “artık çok geç kaldık” (354) diye düşünür. Umudunu daha oluşmadan yitirir. Bunun için de kendisini de, zamanında iyi davranmayı kendisini zıvanadan çıkaran insanları da bağışlamayı hiç düşünmeden cezalandırmak ister. Aldığı kararı pekiştirircesine kendi bünyesi gibi, “ruhsal hastalığın kemirdiği bünyeler[in]” (362), sadakati değil, ihaneti oynama zamanının geldiğini belirtir.

“(...) Bu yüzden elbette ben de, demokrasiye ve insan haklarına karşıydım. Ben de demir yumruk istiyordum. Çünkü kitap kurdunun bu gerçek dışı durumu beni rahatsız etmiyordu; çünkü ben de kendimle çelişkiye düştüğüm için başka çelişkiler viz geliyordu bana. Çünkü kendimi kaybetmiştim; bu demir yumruk beni kendime getirmeliydi. Bütün ülkeyi kapsayan bir anayasa olmalıydı. Bu anayasanın ilk maddesinde şöyle yazmalıydı (...).” (363).

Kapatma Düşkünlüğü veya İhanet (Çağdaş Yahuda Olmak)

İhaneti içinden geçiren ve o yönde belli belirsiz de olsa bir karara ulaşan Hikmet Benol, yoğun suçluluk duygusu içinde, hayat denilen oyunda kendisine biçilen rollerden sıkılmış ve her şey yerli yerindeymiş gibi yapabilen “*insanların arasında bulunmaya katlana[maz]*” (409) hale gelmiştir. İnsanların kötü oyunlarını görmek istemediği için de onlardan uzak durmaya çalışır. O esnada da kendisini tanıyıp aşmaya ve öz varlığını yeni baştan kurmaya karar verir. Aldığı karar doğrultusunda otuz yedi maddeden oluşan bir kurallar dizisi oluşturur ve adını “*kurtuluşumuzun bağlı olduğu nitelikler*” veya “*ilerlememizi engelleyen otuz yedi madde*” (413) olarak koyar. Pratize edildiğinde insanı özgürleştirebilecek nitelikte olan bu maddelerin romanda hepsi değil, sadece birkaç tanesi sıralanır. Sıralanan bu kurallar dizisinin ilk maddesi, kendini tanımaktan oluşur. İkincisi, ne olursa olsun kendini kapıp koyuvermemek veya bırakmamaktır. Üçüncüsü, meselelerin esasını veya özünü kavrayacak kadar sabırlı ve özenli olmayı içerir. Atlanarak belirtildiği şekliyle on yedinci madde, gereksiz gurura kapılmamaktan oluşur. Yirmi ikinci madde kendini küçüksememektir. Otuz üçüncü madde, kendini ne harcamak ne de olduğu gibi korumaktan müteşekkildir. Otuz yedinci ve son madde ise işleri yarım bırakmadan olabilecek en iyi şekilde sonlandırmaktan oluşur.

Bu otuz yedi maddeyi benimseyen ve “*nasıl yaşayacağımıza karar verdik*” (420) diyen Hikmet Benol, kararına uygun olarak eylemde bulunmak için harekete geçer. Bir yandan bu maddeleri pratize eder, bir yandan da kendisini daha iyi tanıyabilmek için tanıdıklarıyla kendisi hakkında görüşmek ister. İsteğine uygun olarak iki eski arkadaşıyla görüşür, ancak arkadaşlarından beklediğini bulamaz, çünkü arkadaşları çok değişmiş ve yeni bir yaşama şeklini benimsemiştir. Kendisini tanımak için ötekilerin görüşlerine ihtiyaç duyarak özgür olmadığını ortaya koyan Hikmet Benol, daha önce yaptığı hataların bedelini ağır ödediği için, o hataları yinelemek istemez. Yukarıdaki maddelere ilave olarak doğru yaşamının bilme, sorgulama, kendisini aşma ve kalabalıkların cazibesine kapılmamayla alakalı olduğu düşünmeye başlar. Bu karar, otuz yedi maddeyle birlikte düşünüldüğünde doğru yaşayabilmek için dikkate değer bir farkındalık içerir ve uygulanabilmesi durumunda, kişinin kendisini aşarak özgürleşmesine olanak sağlayabilecek bir özelliğe sahiptir. Ancak Hikmet Benol, söylemesi çok kolay, uygulaması çok zor olan bu karara sadık kalmayı değil, ihanet etmeyi, dolayısıyla de özgürlüğüyle kararlı olmayı değil, kararsızlığı seçer. Bu konuda da kendisine, bir seçimi içeren ihanetiyle meşhur olan Yahuda’yı örnek alır. Bilindiği gibi Yahuda, İsa peygamberin bir havarisidir ve peygamberle diğer havarileri gibi çileci ideale bağlı kalıp sorumluluklarını yerine getirmek yerine, o ideale ihanet etmeyi seçer. Bir diğer ifadeyle çileci

ideali önce kabul eder, sonra da onu insan için ağır bularak reddeder. Hikmet Benol'a göre "*Yahuda gibi bir zavallıyı*" (434) önemli ve dikkate değer kılan da tam olarak bu ihaneti içerip işaret eden seçimidir. Bir diğer ifadeyle, ona göre Yahuda, bir yükün nasıl taşınacağını değil, nasıl taşınamayacağını ortaya koyarken tersinden bile olsa, insanlığa örnek olan önemli birisidir. Anlayışını içeren seçimini Yahuda örneğiyle ortaya koyan Hikmet Benol, aldığı kararları arkasında bırakarak pek çok şey gibi, ben olma ve kendisini aşma olma olanağını da kapatmış olur.

"(...) İsa, Yahuda'nın bu ağır yüke katlanamayacağını biliyordu. Fakat dünyada bir kişinin -hiç olmazda bir kişinin- kaldıramayacağı bir yükün altına girmesi gerekiyordu, bunu insanlara göstermesi gerekiyordu, dayanamayacağı yolda yürümesi gerekiyordu. Ne İsa, ne de öteki havariler bu konuda insanlığa örnek olabiliyorlardı. Çünkü onlar kuvvetliydi, çünkü onlar sorumluluklarını biliyorlardı, çünkü onların sonuna kadar dayanacağını herkes biliyordu. İnsanlığa bu konuda ancak Yahuda gibi bir zavallı örnek olabilirdi. Bu yüzden bütün ümit, Yahuda'daydı. İşte Yahuda bunun için insanlığa ihanet etmişti ve önemli bir fırsat kaçırılmıştı. İşte benim felsefem buydu (...)" (434).

Susuş veya Simgesel Ölüm

İnsan, yaşadıklarına anlam vererek kendisini aşma ve yenileme olanağına sahip olan bir varlıktır. Bu aşma ve yenilenme olanağı, her şeyden önce anlamlandırıp değerlendirme durumu olarak özgürlüğü imler. Dolayısıyla özgürlük, insanın kendisini aşması ve yenilemesidir biraz da. İnsanı hayvandan ayıran ve insanlaştıran bu olanak, her zaman el altında değerlendirilmeyi bekler durumdadır. Görülüp değerlendirilmesi ise insanın olanaklarla ilişkisinin biçimine bağlıdır. Değişim ile yenilenmenin önemli olmadığı çağlarda olanaklar, toplumlar tarafından çoğu zaman görülmez, harcanır. Harcama konusunda Doğusu ve Batısıyla bütün bir Ortaçağ'ın böyle olduğunu söylemek mümkündür. Bu iki medeniyetten Batı, modernleşme süreciyle birlikte insanın bu olanağını hem fark edip değerlendirir hem de onu mümkün olduğu kadar sürekli canlandırıp göz önünde bulundurur. Öte yandan Müslüman Doğu medeniyeti ise ne yazık ki insanın bu olanağına uzun süre kapalı kalır. Bunun için de Batı'da insan, yollar tıkanıldığında yenisini açmak için kendisini yenileyip değiştirirken Doğu'da ise değişim bir kusur olarak algılanır, dolayısıyla da insan, istisnaların dışında çoğu zaman yenilenip tazelenmez. Ahmet Hamdi Tanpınar, çok yoğun bir ifadeyle "*Müslüman şark medeniyetinde insan değişmez, canlılığını kaybeden değerlerin etrafında yavaş yavaş ufalır*", (Tanpınar 1997: 78) derken biraz da bu hususu kast eder.

Romanın sonunda Hikmet Benol, kendisini aşırıp canlandırmanın, değişerek devam etmenin olanağı açılmış olmasına rağmen, aldığı karara sadık kalmayı değil, ihanet etmeyi seçerekmiş gibi yapmakla suçladığı insanlarla birleşir. Bu kararından sonra da daha önce birçok kez yaptığı gibi, yine o kararı alarak açılan olanağı kapatan sanki kendisi değilmiş gibi düşünür. Tekrarlayan bir yapıyla insanları, kendisini yalnız bırakmakla ve ikiye bölünmüş olmakla suçlar. Kendisini ise hemen hemen her şeyi tüketmiş, değişim başta olmak üzere, şeylere olan inancını yitirmiş ve çökmüş birisi olarak görür. Bu husus, simgesel anlamda ölümü ve dağılmayı içerir. O, bu noktada ve yeniden seçim yapmak zorundadır. Ya kendisini aşacak ya da her şeyi bırakacaktır. Olanakların sınırında duran Hikmet Benol, seçimini yapar, kendisine olan inancını yitirdiği ve yeni bir inanç da oluşturamadığı için, artık yeni bir şeyin olamayacağını kesinler. Bu arada acı çektiği için de kendisini bekleyen yalnızlıkla karanlığa yeniden dönmek istemez. Ağlasa birazcık açılabilceğini düşünür, ancak ağlayamaz. Her şeyin çok yoğunlaştığı bir anda, yalnız ve ne yapacağını esas olarak bilmez bir durumda iken, daha önce aldığı susma kararını uygular ve gecekondunun balkonundan kendisini atarak intihar eder.

Buradaki ölüm, simgesel niteliklidir ve susmuş olmayı içerir. Susmak ise bir tepki olarak simgesel nitelikli ölümle eşitir ve ayrıca kişinin yaptığı seçimi içerir. Her ne kadar bu eylem, özgürmüş gibi görünse de, esasında özgür olmayan bir eylemdir. Bu eylem, önceki eylemlerini düşünerek diyecek olursak, Hikmet Benol'un özgürlüğüyle kararlı değil, kararsız olduğunu işaret eder. Dolayısıyla susmak veya simgesel olarak ölmek, bir eylem olarak özgürlüğüyle kararlılığı değil, kararsızlığı belirtir; sorumluluğu değil, sorumsuzluğu ve kaçışı imler.

“(...) Oysa Bilge gibi ağlayabilseydi açılırdı. Ağlayamadığı için kapanmıştı. İçine kapanmıştı, gecekonduya kapanmıştı. Aşkın gözyaşları onu bırakmıştı. Aklın gözyaşları onu bırakmıştı. Bununla birlikte sonuç pek acıklı oldu; fakat sebebi anlayamadı. (456).

(...) Ben artık biraz çöktüm albayım. Aklıma yeni bir şey gelmiyor. Oyunlar beni de yordu galiba. (...) Siz şimdi ağladığıma bakmayın aslında böyle hissediyorum. (...) İnsan değişemezmiş. Benim yalnız kalmam gerekiyormuş. (...) Artık hiçbir şey yapmak istemiyorum. Gerçekten hiç bir şey yapmak istemiyorum. Hiçbir şey yapmak istemiyorum. Korkuyorum. Hiçbir şey yapmak istemediğim için kötü bir şey yapmak istemiyorum. Yavaşça yukarı çıkmalıyım. (...) Düşünüyorum.” (461).

Değerlendirme

Roman tarihimizin teknik ve içerik bakımından öncü metinlerinden birisi olan *Tehlikeli Oyunlar* romanı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, insan varlığını tehdit eden unsuru, özgürlüğüyle kararsızlık durumu olarak görünür kılan bir romandır. Kısa bir ifadeyle özgürlük, baskı ve zorlamanın yokluğu durumunda, kişinin şahsına ve toplumuna ait olanaklarını, kendisinden ve bütün insanlıktan sorumlu olacak şekilde değerlendirmesi demektir. Kendi içinde kararlı ve kararsız olmak üzere ikiye ayrılır özgürlük. Olumlu bir durumu imleyen özgürlüğüyle kararlılık, kişinin olanaklarını, dışa bağlı olmadan yalnızlığı ve tarihselliği (ölümlü ve sonlu olma bilinci) içinde sorumlu bir şekilde değerlendirmesidir. Özgürlüğüyle kararsızlık ise kararlılığın yokluğu durumunu bildirir ve kişinin olanaklarını sorumlu bir şekilde, yalnızlığı ve tarihselliği içinde gerçekleştirememesini işaret eder. Özgürlüğüyle kararlılık, bütünsellik durumunu işaret eder. Özgürlüğüyle kararsızlık ise parçalanmış oluşu, yani şimdi veya gelecekte gerçekleşebilecek eylemleri belirleyecek olan bütünsel nitelikli bir kararın yokluğunu bildirir.

Her iki husus da kendisini gündelik nitelikli pek çok eylemde görünüşe çıkarır. Özgürlüğüyle kararlılık durumu, kendisini en iyi şekilde, kişinin varoluşunu seçip onun sorumluluğunu üstlenmesinde gösterir. Özgürlüğüyle kararsızlık ise sorumsuz kişinin ikircikli olan, anlaşılıp onaylanmayı bekleyen, ceza kesen, koşullandıran ve kapatan eylemlerinde görünüşe çıkar en iyi şekilde. Bütün şekilleriyle insan varlığı için bir tehdit olan bu husus, *Tehlikeli Oyunlar* romanında ise asıl kişi Hikmet Benol'un ikircikli olan, anlaşılıp onaylanmayı bekleyen, ceza kesen, koşullandıran ve kapatan eylemlerinde kendisini gösterir.

Esas bölümlerde de söylediğimiz gibi Hikmet Benol, özgürlüğüyle kararsız bir insan durumundadır. O, yaşamını belirleyecek bütünsel nitelikli bir anlamla amaca sahip değildir, böyle bir anlamla amaç da oluşturamaz. Bu durumu ise onu tesadüflere ve gündelik kararlara bağlı, ikircikli ve dünyasız kılar. O, bu bağlamda ne varolan dünyaya uyum sağlayabilir ne de o dünyanın dışında bütünüyle kendisini adayabileceği bir dünya oluşturabilir. Farklı istemeler arasında gider gelir. Hem yalnız kalmak ister hem de yalnız kaldığında acı çeker, ondan şikâyet eder. Hem ölmeyi hem de yaşamayı ister. Hemen hemen her konuda ikircikli ve küçük hesaplı olduğu için, giriştiği işlere bütünüyle yoğunlaşamaz, en aslı olanağı olan zamanını harcar hiç durmadan.

Romanda ikircikli oluş gibi, özgürlüğüyle kararsızlığın dramatize ederek gösterilen ikinci tezahürü ise bekleyiş durumudur. İnsan, dış

dünyadan bir şeyler beklediğinde esir, beklemediğinde ise özgürdür çoğu zaman. Hikmet Benol, sadece ikircikleri olan bir kişi değil, aynı zamanda insanlardan kendisini anlayıp takdir etmesini, biricikliğini onaylamasını ve kendisini el üstünde tutmasını bekler. Hatta ilk karısıyla evliliğini, bu tarz bir beklenti üzerine kurar. Karısından haksız bir şekilde, kontrolden çıktığında kendisini durdurmasını bekler. Bekler, ama beklentisini ne karısı ne de insanlar karşılar. Umduğunu bulamayıp hüsrana uğrayan Hikmet Benol ise bunun üzerine, kendisini hüsrana uğratanlara karşı çok yoğun bir öfke duyar. Onun bu her şeyi yıkmak isteyen haksız öfkesi, aşlamadığı için kıskançlık duygusuyla da birleşip zamanla dönüşerek onu zehirler ve hınçlı bir insana dönüştürür. O, bu durumda iken esasen kendisini cezalandırdığının farkındadır, ancak özgür olmadığı için bu sorunu aşamaz.

Bekleyiş gibi özgürlüğüyle kararsızlığın dramatize edilerek görünür kılınan bir diğer şekli ise koşullanıştır, diyebiliriz. Hikmet Benol, sadece ikircikli bir bekleyen değildir, aynı zamanda kurtuluşunu dış unsurlara bağlayarak kendisini koşullandıran da. Öyle ki o, iradesi felç olduğu için hatasız yaşamının şartını, bir ansiklopedinin rehber olmasına bağlar. Ayrıca kendisini değiştirip yenileyemediği için bu değişimi, kurulu düzeni değiştirecek bir ihtilalin gerçekleşmesiyle ilişkilendirir. En sonunda ise kendisini sarsıp diriltecek olanın olsa olsa bir demir yumruk olabileceğini söyler. Kurtuluşu, bu üç şekliyle de, kendisine değil de kahramanlaştırdığı bu dış unsurlara bağlar sürekli.

Koşullanmak gibi kişinin özgür olmadığını işaret eden bir diğer husus ise karşılaşmalarıyla açılan olanaklarını kapatmasıdır. Bir kriz durumunda olan Hikmet Benol, özellikle romanın sonunda çok belirgin bir şekilde kendisini aşma olanağıyla karşılaşır, ancak o bu olanağı değerlendirip kendisini aşmak yerine, olumsuz olanı, yani özgürlüğüyle kararsızlığı dramatize ederek görünür kılma vazifesini yükler kendisine. Bir diğer ifadeyle simgesel olarak İsa olma olanağı açılmış olmasına rağmen, o bu olanağı kapatır, Yahuda olmayı tercih eder. Yaptığı bu seçiminin ardından gerçekleşen simgesel nitelikli ölümü veya susuşu ise Hikmet Benol'un, özgür olmadığını teyit ederek ortaya koyar.

Bir bütün olarak düşünüldüğünde *Tehlikeli Oyunlar*, Hikmet Benol'un şahsında, özgürlüğüyle kararsızlık durumunu, ikircikli olmak, beklemek, koşullanmak ve kapatmak gibi dört esas biçimde dramatize ederek görünüşe çıkaran bir romandır, diyebiliriz.

KAYNAKÇA

ATAY, Oğuz, (2000), *Tehlikeli Oyunlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ATAY, Oğuz, (1998), *Günlükler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ECEVİT, Yıldız, (2005), “*Ben Buradayım...*” -*Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*-, İstanbul: İletişim Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1997), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitapevi.